

- hij voor zijn huis in de Kerkstraat van de stad een bijdrage voor een „hard dak” (Stadsrekening; GA. 1526 fol. 61^v).
- 159 Nl. aan zijn zoon Claes een huis in de Nieuwstraat naast het huis van Assendelft (R 458 fol. 131 d.d. 1553 sept. 1; zie Holleman a.w. 60), later ook in het bezit der van Assendelfts gekomen (Holleman a.w. 589), alsmede een huis in de Katerstraat, waarvoor hij in 1535 een bijdrage voor een hard dak had ontvangen (R 459 fol. 161^v d.d. 1554 dec. 5 resp. Stadsrek. 1535, GA 1518 fol. 155^v) Voor andere goederen zie Erens a.w. 415 vg.
- 160 De bouwgrond was deels afkomstig van de stad (R 460 fol. 171 d.d. 1555 dec. 18), deels van particulieren (R 464 fol. 34 d.d. 1559 febr. 6). Het verpondingsregister van 1558 noemt hem niet meer in de Kerkstraat.
- 161 Zie over dit huis (Wijk A 369, later Oude Vest no. 1) en over genoemd gesticht: v. Goor a.w. 133, Kleyn in Verslag v. d. toestand der gemeente Breda over het jaar 1865 (Breda 1866) 120, Kalf a.w. 172, A. E. R. v. d. Bosch en D. P. M. Graswinckel, Het Oud-archief van „Het arme weeshuys der kercken ende der stadt van Breda” (1939) XI vg. Het armkinderhuis verkreeg het huis in 1655 (R 535 fol. 327^v).
- 162 Hij leeft nog op 9 jan. 1562 (zie noot 168). Zijn erfgenamen scheiden in 1566 het huis aan de Oude Vest toe aan een hunner, Jan's zoon Mr. Claes v. Galen, kanunnik der Grote kerk. (R 471 fol. 24; zie ook fol. 89). De overige zijn de nog levende kinderen Michiel en Anna en Jan's derde echtgenote Cornelie Jan Cocxdochter, welke laatste in 1567 en 1580 een testament maakt (GA Notar. archief 1114 fol. 50 vgg. en 1116 fol. 99 vgg.).
- 163 In 1546 (certificatie, genoemd in noot 234) wordt bij 47 of 48 jaar, in 1551 (certificatie, genoemd in noot 165), ca. 53 jaar oud genoemd.
- 164 Het rentmeesterschap liep van 1529 tot 1560. Zie Holleman a.w. 63, 568 no. 17 en 577 no. 29; de akte van 1561 sept. 1 (noot 184) toen Frans v. Galen reeds was overleden, behoort mede tot de afwikkeling van dit rentmeesterschap. Andere procuratie op Frans v. G.: R 804 fol. 11 vg. d.d. 1534 maart 11.
- 165 R 807 fol. 154 vgg. d.d. 1551 juli 10.
- 166 Zie v. Keppel a.w. 21 (deze post is duister), 48, 67, 68, 69 (alwaar onjuiste betekenis van het woord „heer”) en 78. Een niet door v. K. vermelde post luidt: „It. Frans van Ghael betalet van den Paesboom ende van de twee omganchen zijn ghaessy van den jare XXXIX verscij(n)t Joh. Babtysta X Rijns gl.” (Kladkasboek kerkmeesters pag. 121); eenzelfde post aldaar voor Aryaen de Laet. De stad betaalt in 1531 Frans v. Galen 16 st., o.a. voor een ton bier, die de arbeiders ter gelgenheid van Sacramentsdag hebben gedronken (Stadreden. 1531; GA 1518 fol. 29^v).
- 167 Deken geworden, kocht hij in 1522 van de erven van zijn voorganger Mr. Karel Oudart, diens huis in de Visserstraat (R 429 fol. 89^v d.d. 1522 aug. 28; zie ook R 433 fol. 107^v); vgl. ook v. d. Aura 103. Zijn testament dateert van 1539 (zie noot 159); hij overleed vóór 1540 febr. 18 (R 445 fol. 35^v vg.). Stukken over zijn nalatenschap: R 445 fol. 56. (1540) en R 446 fol. 129 vgg. (1541). Over de grafplaat zie Kalf a.w. 119 vg.; afb. 92. Wellicht is Willem v. Galen afgebeeld op de retabel van het H. Sacrament (zie het in noot 18 geciteerde opstel van Enklaar).
- 168 Hij moet de Otto v. Galen zijn, waarvoor in 1525 de rentmeester van Breda kleding verantwoordt ten behoeve van „meester Ot v. Galen, mijns heeren schoelmr.” (d.w.z. van René van Chalon, geb. 1519) (Uittreksel genoemd in noot 22; zie ook Jaarboek „De Oranjeboom” IV (1951) 82). Hij kocht uit de boedel van de deken diens huis in de Visserstraat (R 445 fol. 35^v vg.

- d.d. 1540 febr. 18), dat echter in 1558 door hem verhuurd blijkt te zijn. (GA 1910 b fol. 58). In 1551 is hij executeur van de nalatenschap van Jan Boubert de Pergamont (zie R 807 fol. 114 d.d. 1551 apr. 28; vgl. Taxandria XLIII (1936) 79 vg.). Hij overleed vóór 1560 juni 8 (R 465 fol. 94). Op zijn huis is om een of andere reden beslag gelegd; zijn erven kochten in 1560 (a.p.) „uit 's heeren hand" diens actie daarop en verkochten deze in 1562 door (R 467 fol. 13^v d.d. 1562 jan. 9).
- 169 Zie over deze fundatie en de beide testamenten v. Keppel a.w. 89 vgg.; Geschied. van Breda I 149 en 163; Holleman a.w. 577; v. Schijndel a.w. 130. Zie ook GA (inv. Hingman) 239 no. 3; 381—391; 987 fol. 23^v.
- 170 Cristoffel van Galen, kanunnik van de Grote kerk en rector van het St. Joost altaar aldaar (1543; R 448 fol. 27^v); volgens v. Schijndel a.p. ook notaris. Aan 2 natuurlijke kinderen van Cristoffel, toen reeds overleden, liet Otto v. Galen in 1546 een legaat na (zie noot 159).
- 171 Zie het testament van de kanunnik Otto v. Galen (zie noot 169); R 467 fol. 13^v (1562).
- 172 Nl. in de rekening, die Michiel Janszoon v. Galen als voogd van de dochter van Otto Franszoon v. Galen in dit jaar aflegde. Daaruit blijkt, dat Willem in dat jaar te Geertruidenberg stierf en 3 kinderen naliet, terwijl zijn goederen door de Geuzen waren geroofd. (GA Weeskamer 317). Zie ook noot 187.
- 173 Cornelis v. Galen, schilder heeft „dat bert van den wijser gestoffeert ende vergult ende dat oude bert aen die Noortsijde verlicht" (1539), heeft aan het stadhuis „de vensteren en cazijnen achter en voer groen geverwet" (1547) en heeft „dat huysken ende crucifix bij de Koepoort" geschilderd (1550). Zie over het door hem bewoonde huis RA 's-Hert., R Geertruidenberg 9 fol. 97^v; drie andere zoons van Cornelis waren Otto, Frans en Marcus. Deze gegevens, alsmede de in de tekst genoemde, dank ik de streekarchivaris in de kring Oosterhout de heer J. H. v. Mosselveld.
- 174 Dagblad De Stem (Breda) 18-3-58.
- 175 Uit zijn eerste huwelijk en wel Otto, Hyronymus, Anna, Michiel, Claes en Willem, in 1535 alle nog minderjarig (zie noot 153). Bij de regeling in 1552 van de nalatenschap van de laatste „qui anno superiore e Venetiis Hierosolymam profectus, in itinere periit" (R 808 fol. 37 vgg.) is geen sprake meer van de beide eersten. Over Anna zie v. Schijndel a.w. 129. Over Claes zie noot 159; in 1558 is hij eigenaar van een huis in de Karrestraat, dat is verhuurd (GA 1910 b. fol. 42); zie ook Juten (Cart. Begijnhof) 210 no. 246 en 211 no. 247.
- De tweede echtgenote Katharina Papenbrugsdochter wordt als zodanig al genoemd in 1536 (R 441 fol. 46) de derde (zie noot 162) in 1546 (test. Otto v. Galen; zie noot 169).
- 176 Zie W. v. Spilbeeck, De voormalige abdijkerk van Tongerlo en hare kunstschatten (Antwerpen 1883) 15, 16, 38, later nog samengevat in diens werk De abdij van Tongerlo (Lier 1888) 336 vg., 346. De daar vermelde gegevens gaan terug op de registers A VI 43 (fol. 98) en A VI 54 (fol. 108^v, 182^v (los), 183). De trap was in steen, de engelenposten aan het altaar waren echter in hout gebeiteld, waaruit blijkt, dat men uit de beroepsaanduidingen (cleynsteker, antycksnijder) niet kan afleiden, dat de betrokkene alleen steen bewerkte. Geen andere dan de door v. Spilbeeck verwerkte gegevens zijn aangetroffen, terwijl van het geleverde werk niets is overgebleven. Deze bijzonderheden dank ik Dr. M. Koyen O. Praem., archivaris der abdij.
- 177 GA Geertruidenberg (Stadsrekening 1560). Ook dit gegeven dank ik de heer v. Mosselveld.

- 178 Nl. in de Gasthuisstraat, waar hij in 1558 huurder is van een huis (GA 1910 b. fol. 23). In 1578 wordt hij echter niet meer aldaar genoemd. Hij was voogd van de dochter van zijn neef Otto Franszoon v. G. (GA Weeskamer 317; rekening d.d. 1576 apr. 13). Ook zelf liet hij nog minderjarige kinderen na (GA Weeskamer 327). Zie ook noot 117.
- 179 De in 1587 afgesloten voogdijrekening (gepres. 1587) loopt van 1580 tot 1585. Daaruit blijkt van een vrij uitgebreid bezit aan huizen en renten.
- 180 Uit de voogdijrekening, genoemd in noot 179, blijkt van nog te betalen beeldhouwwerk, geleverd aan Mr. Engvaert, de timmerman.
- 181 Zijn echtgenote was Mechteld, nat. dochter van Jan Storm; in 1551 (zie noot 163) is zij ca. 50 jaar oud. De kinderen zijn, blijkens akten van 1561 (Juten, Cart. Begijnhof, 211 no. 248) en 1562 (R 467 fol. 168v): Willem (priester), Jan, Otto en Margriet.
- 182 A. Hallema, Geschiedenis van de Ned. Hervormde gemeente te Ginneken vanaf de 16e eeuw tot heden (Breda 1940) 7.
- 183 Dit blijkt uit de gegevens in GA Weeskamer 317. Een huis van die naam wordt genoemd in een landsheerlijk cijnsboek van 1712 (zie Geschied. van Breda I 74 noot 2). De akte van 1562 (zie noot 181) plaatst het huis „achter de kerktoeren”, zoals in 1512 ook Otto v. Galen's huis werd aangeduid. In 1558 wordt Frans v. G. echter nog genoemd als eigenaar van een huis met 3 kamers en een hof in de Doelstraat, dat blijkbaar niet is verhuurd. (GA 1910 b fol. 6).
- 184 Nl. tussen 1560 juli 25 en 1561 sept. 1 (akten bij Holleman a.w. 63 en in Cart. Begijnhof 211 no. 248).
- 185 Dit blijkt uit de voogdijrekening, genoemd in noot 183; de inkomsten waren bevroren vanaf 1568. De gereformeerde activiteit moet dus worden geplaatst vóór 1560. De aan Jan de Lezer in 1556 afgenomen bekentenissen (GA Breda 343; zie Bakhuizen v. d. Brink a.w. 111, Rogier a.w. 612, Ned. Arch. voor Kerkgeschied. 1952, pag. 20 en Geschied. van Breda I 177) bieden echter geen aanknopingspunten. Uit de Brusselse archieven zouden vermoedelijk aanvullingen zijn te putten.
- 186 Op de voogdijrekening t.b.v. zijn dochter (GA Weesk. 317) staat in credit een aantal uitstaande posten wegens geleverde was. Zie ook de voogdijrekening, genoemd in noot 172, waar Otto v. Galen als crediteur staat vermeld i.v.m. wasleveranties. Een bedrag dat hij reeds had ontvangen van St. Catharinadal voor een bij zijn dood nog niet gereed zijnd crucifix, werd terugbetaald (GA Weesk. 317).
- 187 Zie voor dit alles de gegevens in GA Weesk. 317. Een der kamers was gehuurd van de bewoner van de „Verloren Zoon”, een andere „opt kerchhof” van Otto v. Eewijk; deze laatste had Otto v. G. zonder diens toestemming onderverhuurd aan zijn neef Willem Corneliszoon uit Geertruidenberg. Mischien was dit dus een soort atelier.

Het raadhuis van Zundert

door

ALBERT DELAHAYE

Het eerste raadhuis kreeg Zundert tegen het einde der 17e eeuw. Voordien hadden de schepenen en het dorpsbestuur geen vaste vergaderplaats. Zij hielden zitting in een particulier huis, in een herberg of ten huize van de schout of de secretaris.

Een vroegere phase in de ontwikkeling der accommodatie van het dorpsbestuur waren de openlucht-zittingen. Oorspronkelijk werden alle zittingen en rechte dagen der schepenbanken in de openlucht gehouden; er werd weinig of niets geschreven, zodat vergaderen in de buitenlucht niet erg bezwaarlijk was. Toen de administratie echter toenam, en de registratie der akten met zich bracht, dat herhaaldelijk de retroacta geraadpleegd moesten worden, werden de vergaderingen bij voorkeur binnenshuis gehouden.

Voor deze openlucht-zittingen van het dorpsbestuur is lange tijd de Markt gebruikt. Het was een officiële plaats (en daarom ook de Plaats genoemd), zoals blijkt uit de ordonnantie op de gezworenen van het jaar 1574, waarin een bepaling voorkomt, dat de gezworenen op de tweede zondag na Kerstmis de eed moesten afleggen „onder de linde.”¹ Ofschoon niet strikt uit de stukken bewezen kan worden, dat de linde op de Markt of de Plaats stond, mag dit toch wel op goede gronden aangenomen worden. Merkwaardig is, dat deze plaats voor openlucht-vergaderingen in gebruik bleef, lang nadat een raadhuis was gebouwd.

In de 17e eeuw zag het dorpsbestuur in, dat het op de duur een vast verblijf zou moeten hebben voor de administratie. Dit was op de eerste plaats al gewenst voor de goede orde der administratie en de bewaring der stukken en archieven. Maar ook om een zeer prozaïsche reden. Bij de vergaderingen in de herbergen liepen de nota's der verteringen nogal op. Weliswaar was door de reeds ver-

melde ordonnantie van het jaar 1574 bepaald, dat de schepenen en gezworenen slechts een matig drinkgeld per vergadering mochten declareren,² doch aan deze bepaling werd blijkbaar niet de hand gehouden. Op 10 mei 1662 nam het dorpsbestuur het besluit, een dorpshuis te bouwen naast de kerk,³ waar een oude, eerbiedwaardige eik opgeruimd zou moeten worden. Dit besluit is echter niet uitgevoerd; de reden van de stagnatie is niet te achterhalen.

Lange tijd is niets meer van de plannen te vernemen. De direkte aanleiding tot de bouw van het dorps huis was een zeer bijzondere. Er bestond een bepaling uit het reglement op het bestuur, die de regenten der dorpen in de Baronie nadrukkelijk verbood, zittingen in herbergen te houden. Voor 11 mei 1690 was door het dorp Zundert een vergadering uitgeschreven. De schout van Wernhout, die ambtshalve lid was van het bestuur van Groot Zundert, Klein Zundert en Wernhout, weigerde het convocatie-biljet te tekenen en ter vergadering te verschijnen, omdat niet de hand gehouden was aan de bepaling van het Politiek Reglement.⁴ Tot zijn handelwijze was hij waarschijnlijk niet alleen geïnspireerd door respect voor de Wet; eerder was het voor hem een goede gelegenheid tot obstructie. In die tijd immers leefden er in het dorpsbestuur van Groot Zundert talloze tegenstellingen. De heerlijkheid Wernhout voelde zich bezwaard op talloze punten, daar zij, hoewel deel uitmakend van het administratieve bestuur van Zundert, als eigen en afzonderlijke heerlijkheid niet in alle lasten der Baronie wilde delen. Klein Zundert streefde zelfs naar een algehele losmaking van Groot Zundert. In veel gevallen was de schout van Wernhout de voorman van de oppositie. In dit concrete geval was het gelijk geheel aan zijn kant. Het eind van het lied was dan ook, dat in een der volgende vergaderingen met algemene stemmen besloten werd, een dorpskamer te bouwen.⁵ De schout van Zundert adviseerde de vergadering af te wijken van een vroeger voorstel en de dorpskamer groter te bouwen dan oorspronkelijk was gedacht, namelijk op 20 voet. Zo werd besloten.

De naam van dorpskamer was zeer juist; het gebouwtje bevatte slechts één kamer van ongeveer 6 x 6 meter. Nog was het gebouw

te groot voor de gemeente, want de zolder boven de dorpskamer werd enige jaren later verhuurd.⁶ Na twee jaar ontdekte men, dat het dorpshuis wel eens schoon gemaakt diende te worden, en werd een werkvrouw aangesteld.⁷

De dorpskamer stond tegen de noordelijke gevel van het koor der kerk, waartegen zij koud was aangebouwd; organisch hoorde het gebouwtje niet bij het kerkgebouw. De tekening laat voldoende zijn uiterlijke vormen zien. Met dit raadhuisje in de dop heeft Zundert het bijna twee eeuwen moeten doen.

Het raadhuis stond op het kerkhof. Dit was een gunstige omstandigheid. De kerkhoven golden immers van oudsher als heilige en onaantastbare plaatsen, die praktisch dezelfde immuniteit genoten als de kerken. In het jaar 1703, toen Zundert omzwermd was door franse en engelse troepen, werd het kerkhof tot de enige volledig veilige plaats geproclameerd. Er waren soldaten van beide partijen op wacht gesteld; ook werden er de sauvegardes geplaatst: geschilderde borden met de wapens of de kentekens der bevelhebbers, die de sauvegarde hadden verleend. Er was door het dorpsbestuur een nachtwacht ingesteld, die op het kerkhof haar hoofdkwartier had. Tevens was het kerkhof door een aarden wal in staat van verdediging gebracht.⁸ Door haar plaats op het kerkhof genoot de dorpskamer derhalve een zeer goede bescherming.

In het jaar 1821 ging het gemeentebestuur wat meer aandacht besteden aan de administratie en aan de goede bewaring der archieven. Op 2 mei werd besloten een nieuwe kist te laten maken voor de berging van het archief en andere waarde-papieren.⁹ Dit was een enigszins verre aanloop tot de bouw van een nieuw gemeentehuis. Op 22 september van hetzelfde jaar benoemde de raad der gemeente een commissie om te onderzoeken, of en in hoeverre het oude dorpshuis naast de kerk hersteld zou kunnen worden en wat de kosten hiervan zouden bedragen.¹⁰ In haar verslag gaf de commissie als haar mening, dat het herstel te veel zou kosten. Het dorpshuis vormde een obstakel voor een eventuele vergroting en verfraaiing der kerk. De gedachten der commissie gingen uit naar een geheel nieuw gebouw, doch zij was huiverig om een plan en

een begroting op te maken, en wilde zich nog minder uitspreken over de plaats ervan. Uit een en ander valt misschien af te leiden, dat de dorpspolitiek de zaak al beklonken had. De schout was evenwel sterk voor een nieuw gebouw. Hij kon de raad echter niet meekrijgen, zodat besloten werd, het oude dorpshuis in het volgende begrotingsjaar te herstellen.¹¹

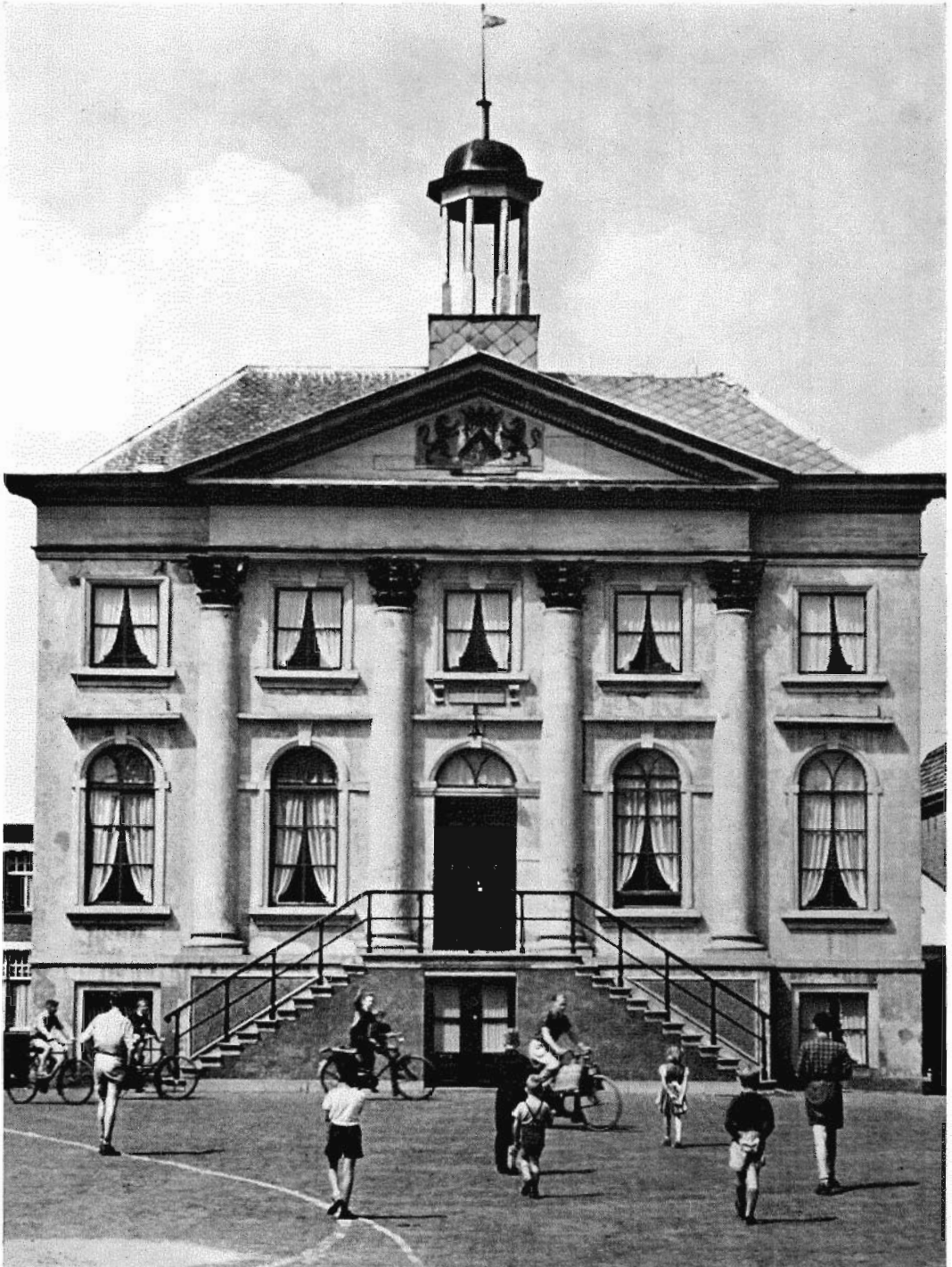
Bij een bezoek van de gouverneur der provincie zette de schout opnieuw de zaak van het raadhuis uiteen. Omdat de raad niet eensgezind bleek te zijn, werd besloten de beslissing over het al of niet bouwen van een nieuw gemeentehuis over te laten aan het provinciaal bestuur.¹² Het volgend jaar werd toch maar besloten, het oude raadhuis te herstellen.¹³

Enige tijd later meende de schout een middel gevonden te hebben, om de zaak van het nieuwe raadhuis urgenter te maken; hij deelde de raad mede, dat hij zijn huis wilde verlaten, zodat de secretarie en alles wat daarbij behoorde naar het gemeentehuis moest worden overgebracht.¹⁴ Het blijkt dus, dat het dorpshuis niet meer als secretarie werd gebruikt, en dat er hoogstens de vergaderingen van de raad werden gehouden. Naar aanleiding van de nieuwe situatie werd een commissie benoemd, die onderzoeken zou, of het dorpshuis te herstellen was. Zij kwam tot de slotsom, dat het kerkbestuur, voor het geval de gemeente inderdaad tot herstel zou overgaan, enige veranderingen wenste aan te brengen op zijn kosten. De ingang van het dorpshuis zou aan de noordzijde moeten komen. In de raadkamer moesten de houten vloer en de ramen vernieuwd worden. De secretarie zou een nieuwe ingang krijgen langs een, eveneens nieuw bordes. Het oude bordes en de oude ingang zouden verbouwd worden tot gevangenis. Dit werd door de raad goedgekeurd.¹⁵ De begroting van het werk kwam op *f* 550. Tussen de bedrijven door blijkt, dat het dorpshuis al meer dan 10 jaar leeg stond. Voor de nieuwe meubilering werden enige stoelen, een tafel en een kachel aangeschaft, voor de prijs van *f* 50.¹⁶ De wereld van Zundert ging waarachtig niet aan luxe ten onder! Bij het lezen over zulke sobere voorzieningen begrijpt men de terughoudendheid van de raad voor de nieuwbouw beter. De uitvoering

Afb. 4. De Molenstraat te Zundert. Rechts een gedeelte der kerk, met daarnaast het oude dorpshuis. Naar een ets, toegeschreven aan Bendorp en Bulthuis. Or. in het Prov. Gen. Den Bosch.

Afb. 5. Het raadhuis te Zundert in 1956.

Foto: B. van Gils

van het werk is aan Martinus Hoppenbrouwers uit Zundert gegund voor 415 gulden.¹⁷

Enige jaren later kreeg Zundert financieel wat meer armslag. Op 22 september 1828 bracht de gouverneur der provincie een bezoek aan de gemeente, waarbij hij, volgens de toenmaals geldende gewoonte, een raadsvergadering bijwoonde. Burgemeester Caspar Dam, die al enige jaren vergeefs gepleit had voor een nieuw gemeentehuis, wees erop, dat het dorps huis voor zijn taak geheel ongeschikt was en dat een nieuw gemeentehuis als een dringende noodzaak beschouwd moest worden. De uitgaven, die de stichting van een nieuw gebouw met zich zou brengen, konden gemakkelijk opgevangen worden door de verkoop van stukken der Werkelijk Rentegevende Schuld. De gouverneur bracht dit voorstel in omvraag en alle leden bleken unaniem vóór! Tevens werd besloten, een deskundige het plan en de begroting te laten maken.¹⁸

Nog duurde het een jaar, eer de zaak weer wat opschoot. Op 30 september 1829 besloot de raad, dat op het dorpsplein een nieuw raadhuis gebouwd zou worden volgens tekening van architect Pieter Huijsers uit Breda. De stukken der Werkelijke Schuld ter somma van f 12.000 zouden te gelde worden gemaakt om de kosten te dekken.¹⁹ Het oude dorps huis en de veldwachterswoning zouden, voor afbraak bestemd, aan de aannemer blijven. In een volgende vergadering werd de begroting op f 7000 goedgekeurd.²⁰ De aanbesteding vond plaats op 18 maart 1830. Het werk werd gegund aan Hendrik Olieslagers te Zundert, die gemijnd had op f 7475.²¹

Kort daarop is met de bouw van het nieuwe gemeentehuis begonnen. Aanvankelijk schoot de aannemer flink op. Maar voordat het werk voltooid was, kwam er een lelijke kink in de kabel. Door de opstand van België werd Zundert „frontierplaats”. Er werden veel militairen gelegerd, die prompt het nog niet half voltooid gebouw in beslag namen, er hun hoofdwacht vestigden en voor het gemeentebestuur nauwelijks een paar vertrekken overlieten. Negen jaren duurde de militaire bezetting; na die tijd was het gebouw zodanig in verval geraakt, dat het bijna onherstelbaar onder-

komen was.²² Wie het huidige gebouw opmerkzaam beziet, bemerkt heel goed, dat het broksgewijs is gebouwd, en dat het hier en daar erg provisorisch aandoet.

Het gerucht gaat, dat voor het raadhuis de stenen zijn gebruikt van het vroegere adellijke Huis te Laer, dat omstreeks dezelfde tijd is afgebroken. Ik heb dit zover mogelijk onderzocht, doch kan er uit de stukken der gemeente geen enkele bevestiging voor vinden. Wel was de aannemer door het bestek opgedragen het oude dorps huis af te breken; de nog bruikbare stenen hiervan mocht hij aan het nieuwe raadhuis gebruiken. Het is niet onmogelijk, dat men zich later over de werkelijke herkomst van het oudere materiaal heeft vergist.

De staat van beleg was voor het nieuwe gemeentehuis een ware ramp. Maar deze valt geheel in het niet bij een andere klap, die Zundert te incasseren kreeg. De gemeente had de verkoop van de stukken Werkelijke Schuld in handen gesteld van C. Peijpers, die zich in het jaar 1820 als solliciteur te Breda gevestigd had.²³ De gemeente was bij K.B. van 20 maart 1830 gemachtigd om de stukken te verkopen. De eerste termijn was aan de aannemer overeenkomstig het bestek betaald. Daarna heeft Peijpers nog eens een betrekkelijk kleine som aan de gemeente overgemaakt. Maar toen de strubbelingen aan de grenzen ontstonden en aller aandacht op de oorlog was gericht, sloeg de solliciteur zijn slag. In het jaar 1833 verdween hij met stille trom en met o.a. de gelden van Zundert. Na zijn vertrek bleek, dat hij niet, zoals in de bedoeling der gemeente had gelegen, successievelijk de stukken te gelde had gemaakt naargelang de gemeente betalingen had te doen, maar dat hij reeds in 1830 de gehele som had geïnd.²⁴ Het provinciaal bestuur was zeer verbolgen over het al te grote vertrouwen van het gemeentebestuur. De raad der gemeente kon niets anders doen dan de bouw volledig stopzetten, de aannemer het tot dan toe verdiende betalen, en verder van woede op de tanden knarsen over de fraudeur.²⁵ Hoe het verder met Peijpers is gegaan, heb ik niet kunnen achterhalen; het geld heeft Zundert nooit teruggezien.

Toen in 1839 de rust was teruggekeerd, voltooidde Zundert zijn

gemeentehuis. Het bewaart in zijn bouwgeschiedenis derhalve de duidelijke sporen van een voor de beide nabuurlanden bijzonder kritieke tijd. De trap en het bordes, eveneens door Pieter Huijzers ontworpen, werden door Leonardus van Vugt in het jaar 1840 gebouwd voor f 1000.²⁶ Het wapen der gemeente in het fronton is in het jaar 1840 geschilderd.²⁷

In de parterre woonde de gemeente-veldwachter en bevond zich de gevangenis. In dit laatste vertrek huist thans, na een doelmatige verbouwing, de archivaris (Honni soit . . . !). Op de eerste verdieping vindt men de raadzaal (opnieuw ingericht in het jaar 1925) en de secretarie, welke bestaat uit twee vertrekken. Het huidige gebouw heeft aan de achterzijde een aanbouwsel, dat als burgemeesterskamer in het jaar 1926 werd bijgebouwd.²⁸ Dit werk werd uitgevoerd door A. Havermans uit Zundert.

Ongemerkt is de naam van dorpskamer of dorpshuis uit de archieven der gemeente en uit het spraakgebruik verdwenen. Sinds de bouw van het tweede gemeentehuis sprak eenieder van raadhuis of gemeentehuis. Een uitzondering vormde Soeur Supérieure van het St. Anna-gesticht, die in 1893 nog schreef over het „dorpshuis”.²⁹

Het raadhuis aan de Markt is voor de behoeften der gemeente ongeveer een eeuw voldoende geweest. In 1940, toen de administratie zich tengevolge van de staat van beleg, de distributie en andere uitzonderlijke omstandigheden geweldig uitbreidde, ontstond er in het gemeentehuis een nijpend gebrek aan ruimte. Voor een moderne administratie is het gebouw helaas niet geschikt. Als er uitbetalingen werden gedaan, moest de burgemeester noodgedwongen verlof nemen. Daarom huurde de gemeente op 22 april 1940 de villa „Wilhelmina”, aan de Bredasche weg gelegen, van de erven van Charles van Ginneken.³⁰

Sindsdien huist de administratie in twee gebouwen; de burgemeester, de secretaris en de secretarie in de villa „Wilhelmina”; de afdeling financiën, de ontvanger en het oud archief in het oude raadhuis. Het behoeft weinig betoog, dat dit geen ideale toestand is.

De dienst der gemeentewerken, na 1945 zeer uitgegroeid, was

tot voor kort gehuisvest in een woning achter het oude raadhuis. Sinds enkele weken is hij gevestigd in een houten gebouw op het gemeente-terrein aan de Burgemeester Manderslaan. De woningen achter het oude raadhuis worden momenteel gesloopt; het terrein aldaar is bestemd voor de bouw van een nieuw gemeentehuis.

Het raadhuis is voorbestemd tot de sloop. De plannen voor een nieuw raadhuis liggen klaar; het wachten is op de goedkeuring van hogerhand voor de bouw. In zekere zin mag het betreurd worden, dat een karakteristiek bouwwerk zal verdwijnen, waarin als het ware een deel van Zundert's geschiedenis is gekristalliseerd. Van de andere kant echter moet men oog hebben voor de eisen der moderne administratie, die moeilijk te verenigen zijn met een accommodatie uit het begin der 19e eeuw.

Augustus 1960.

AANTEKENINGEN

- ¹ G.A. Zundert, Invent. nr. 256. Uitgegeven in: Prof. Mr. H. van der Hoeven, Bijdragen tot de kennis der geschiedenis van Zundert en Wernhout (1920), 370—375. Aan de linde werd veel zorg besteed: in het jaar 1574 betaalde de gemeente 11 rijns gulden aan Cornelis Rombouts voor het omschoeien van de boom (Dorpsrek. 1574, invent. nr. 300). Daar werden tevens de openbare verpachtingen en aanbestedingen gedaan (Res. 13 april 1670; 17 juni 1672; 17 april 1681; 30 mei 1681), en werden de weeskinderen uitbesteed (G.A. Zundert, Invent. nr. 837).
- ² G.A. Zundert, Invent. nr. 256.
- ³ G.A. Zundert, Invent. nr. 61.
- ⁴ G.A. Zundert, Res. 11 mei 1670. Met het Politiek Reglement bedoelde de schout kennelijk het door de Staten-Generaal uitgevaardigde Reglement op de politieke reformatie in Staats-Brabant van 1 april 1660. Gedrukt in het Groot Placcaetboek, Deel II, kolom 2606 vlg.
- ⁵ G.A. Zundert, Res. 10 juli 1670. Zie voor de moeilijkheden met Wernhout en Klein Zundert v. d. Hoeven a.w. 362—366 (noot van de redactie).
- ⁶ G.A. Zundert, Res. 18 oktober 1674.
- ⁷ G.A. Zundert, Res. 26 maart 1672.
- ⁸ G.A. Zundert, Res. 8 juli—5 augustus 1703.
- ⁹ G.A. Zundert, Notulen raad 2 mei 1821.
- ¹⁰ G.A. Zundert, Notulen raad 22 september 1821.
- ¹¹ G.A. Zundert, Notulen raad 2 oktober 1821.
- ¹² G.A. Zundert, Notulen raad 4 oktober 1822.
- ¹³ G.A. Zundert, Notulen raad 14 oktober 1822.
- ¹⁴ G.A. Zundert, Notulen raad 14 mei 1823.
- ¹⁵ G.A. Zundert, Notulen raad 17 juni 1823.
- ¹⁶ G.A. Zundert, Notulen raad 11 juli 1823.

- 17 G.A. Zundert, Notulen raad 18 augustus 1823.
- 18 G.A. Zundert, Notulen raad 22 september 1828.
- 19 G.A. Zundert, Notulen raad 30 september 1829. Huysers had kort te voren de façade van het in 1936 afgebrande raadhuis van Steenbergen gebouwd — zie dit Jaarboek VI (1953), p. 58 noot 14 en Uit stad en land van Steenbergen (Gedenkbundel Steenbergen 500 jaar Nassaustad 1458—1958), afb. 22 t.o. pag. 80 (noot van de redactie).
- 20 G.A. Zundert, Notulen raad 4 november 1829.
- 21 G.A. Zundert, Notulen raad 18 maart 1830.
- 22 G.A. Zundert, Notulen raad 19 juni 1865.
- 23 G.A. Rijsbergen, Ingek. stukken 1820. Solliciteur = iemand, die bij rijk en provincie de zaken der gemeente waarnam.
- 24 G.A. Zundert, Dossier bouw gemeentehuis, 1829—1833.
- 25 G.A. Zundert, Notulen raad 16 november 1833.
- 26 G.A. Zundert, Notulen raad 30 mei, 16 juni, 30 juli, 1 september 1840.
- 27 G.A. Zundert, Ingek. stukken 14 april 1841.
- 28 G.A. Zundert, Notulen raad 2 juni, 9 juli 1926.
- 29 G.A. Zundert, Ingek. stukken 1893.
- 30 Het pand is enige jaren later aangekocht door de Boerenleenbank te Zundert.